

У період II-ої Імперії французькі інтелектуали починають задумуватися про інші шляхи ефективної колонізації. Розвиток капіталізму у Франції наштовхнуло їх на думку про широкі можливості вивезення товарів і капіталів в колонії. Впливовий публіцист Ш. Лаволле відстоював необхідність колонізації в нових умовах. Його статтю «Сучасна колонізація» читали і оцінили Л. Гамбетта і Ж. Феррі. Він писав, що сучасним метрополіям потрібна сировина, а готовій продукції - ринки. Колонії відповідали цим подвійним вимогам. Він бачив, якою жорстокою стає конкуренція держав у світі, а з колоніями Франція могла зміцнити свій політичний вплив. З політичної та комерційної точки зору Європа захищається сьогодні у своїх вузьких межах. На його думку, майбутнє належить народам, які здійснюють колонізацію. Ш. Лаволле був одним з тих, хто вважав за необхідне продовжувати колоніальну експансію в епоху лібералізму, так як, незважаючи на втрату виняткових комерційних прав, метрополія зберігала за собою такі важливі привілеї, як расова і мовна єдність, міцні сталі відносини, які могли забезпечити метрополії перше місце на ринках колоній [1]. Ідеї Ш. Лаволле в 1870-ті рр. продовжував розвивати П. Леруа-Больє.

Таким чином, до 1871 р. динамізм колоніальної ідеї досить великий. Слідом за Ж. Валеттом не можна прийняти точку зору Г. Брюншвіга, який писав, що тільки після поразки у франко-прусській війні у Франції з'являються нові люди, завданням яких було довести, що Франція не загинула [1]. Ж. Валетт вважає, що «не було ідеологічної мутації» і «корінного перегляду» ідей з боку французької інтелігенції [14, р. 172]. Однак, необхідно підкреслити, що акценти колоніальної ідеї змінювалися, так як змінювалася політична та економічна ситуація у Франції, а також світова кон'юнктура.

Джерела та література

1. Lavollée Ch. La colonisation moderne / Ch. Lavollée // Revue des Deux Mondes. – 1863. 15 fevr. – P. 242-263.
2. Prévost-Paradol L. A. La France nouvelle / Lucien Anatole Prévost-Paradol. – Paris: Michel Lévi, 1868. – 423 p.
3. Ерофеев Н.А. Английский колониализм в середине XIX века / Н.А. Ерофеев. – Очерки. / АН СССР, Институт всеобщей истории. – М.: Наука, 1977. – 256 с.
4. Машкин М.Н. Французские социализм и демократы и колониальный вопрос. 1830-1871 / М.Н. Машкин. – М.: Наука, 1981. – 318 с.
5. Ageron Ch.-R. France coloniale ou parti colonial? / Charles-Robert Ageron. – Paris: PUF, 1978. – 302 p.
6. Caron J.-C. L'Europe au XIX s. Des nations aux nationalismes 1815-1914 / Jean-Claude Caron, Michel Vernus. – Paris: Armand Colin, 1996. – 477 p.
7. Duchene A. Un minister trop oublié : Chasseloup-Laubat. / A. Duchene. – Paris, 1932.
8. Ganiage J. L'Expansion coloniale de la France sous la III République. 1871-1914 / Jean Ganiage. – Paris: Payot, 1968. – 434 p.
9. Girardet R. L'idée coloniale en France de 1871 à 1962 / Raoul Girardet. – Paris, 1972. – 335 p.
10. Gobineau J.-A. Essai sur l'inégalité des races humaines / Joseph Arthur Gobineau. – Paris: Firmin Didot, T. I. 1853. – 557 p.
11. Pirrot J.-P. Stéréotype nationaux et préjugés raciaux aux XIX et XX siècle. / J.-P. Pirrot. – Louvain, 1982.
12. Renan E. La réforme intellectuelle et morale avec une notice historique / Ernest Renan. – Paris: Michel Levy, 1943. – 339 p.
13. Ruscio A. Le Crédo de l'homme blanc. Regards coloniaux français du XIX-XX siècle / Alain Ruscio. – Paris: Ed. Complexe, 1995. – 221 p.
14. Valette J. Note sur l'idée coloniale vers 1871 / J. Valette // Revue d'histoire moderne et contemporaine. – 1967. – Vol. XIV, avril-juin. – P. 158-172.

УДК 94 : 37 – 055.2 (470 + 571)

В. Зелена

ЖІНОЧА ОСВІТА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ІНІЦІАТИВА ДЕРЖАВИ ЧИ СУСПІЛЬСТВА?

Стаття присвячена актуальній проблемі переосмислення витоків і суспільної практики жіночої освіти в Російській імперії, частиною якої були і дев'ять українських губерній. Здійснено аналіз особливостей державної політики та діяльності суспільства для реалізації жіночої освіти в державі.

Ключові слова: жіноча освіта, інститут благородних дівчат, жіноча гімназія, вищі жіночі курси, Російська імперія.

Article is devoted to the urgent problem of rethinking the origins and social practices of women's education in Russia Empire, which was made and nine Ukrainian provinces. The author of the article analyzes the features of policy of government and the actions of community for realization of women's education in the state.

Keywords: women's education, Institute for Noble Girls, women's gymnasium, women's higher education courses, Russian Empire.

Постановка проблеми. Надзвичайно стрімке зростання ролі жінки в соціумі, урізноманітнення сфер її діяльності, можливостей реалізації та зростання відповідальності, що покладається на неї суспільством, спонукає до вивчення історичних традицій і практики розв'язання дамських проблем у минулому. Реформування всіх сфер суспільного життя в сучасній Українській державі потребує не лише запозичення найкращої світової практики, а й уважного вивчення національних досягнень, звернення до визначних надбань власного минулого досвіду, критично переосмислюючи його та акумулюючи до безцінної скарбниці народної мудрості й пам'яті. Актуальним у цьому контексті стає переосмислення витоків і суспільної практики жіночої освіти в Російській імперії, частиною якої були і дев'ять українських губерній.

Враховуючи це, в статті намагаємося розв'язати такі завдання: визначити особливості становлення жіночої освіти в Російській імперії, з'ясувати роль у цьому процесі держави та суспільства.

Рівень розробки проблеми. Питанням жіночої освіти в Російській імперії займалися ще в дореволюційний період такі авторитетні російські вчені як О.О. Лихачова, С.С. Шашков, В.О. Міхневич. Втім, найактивніше проблеми жіночої освіти імперської доби розробляються сучасними російськими дослідниками, що підтверджує низка ґрунтовних та цікавих праць таких авторів як: Н.Л. Пушкарьова, Л.Б. Хорошилова, Е.Д. Днепров та інших. В Україні так само спостерігається зростання інтересу до питань історії жінок, їх освіти та виховання, що засвідчує низка публікацій в провідних часописах О.О. Драч.

Основна частина. Освіта як соціокультурний компонент є своєрідним способом вираження цінностей культури, традицій та менталітету певного народу. Адже саме завдяки їй ми можемо оцінити характер світогляду того чи іншого суспільства. Своєрідним ретранслятором досвіду від одного покоління до іншого є жінка, тому що шляхом виховання вона передає своїм нащадкам те, що знає і вміє сама. Тому, рівень освіченості жінки завжди буде свідченням того, що нам варто чекати від наступних поколінь.

Але, на жаль, ця істина усвідомлювалася далеко не завжди, і в залежності від історичної епохи мала свої особливості. Необхідність, а за наявності такої – і зміст жіночої освіти, сприймалися завжди через призму часу, сучасницями якого і були самі жінки. Так, для часів Середньовіччя достатніми для представниць слабкої статі були вміння рахувати, читати, для декотрих – писати, а також займатися рукоділлям (шити, в'язати, плести, ткати тощо). Заможних панянок навчали також інколи й іноземним мовам, зокрема латині [7]. Але, така освіта була обумовлена скоріше практичними, побутовими потребами, і закінчувалася там, де такі вже вважалися нежінчою справою. Мова ж про освіту як спосіб самовдосконалення та бажання зрозуміти самого себе починає вестися лише з часів Просвітництва. А для жіноцтва Російської імперії – ще пізніше, з моменту появи на російському престолі царя з абсолютно новим мисленням – Петра I. Саме він першим висловив міркування, і більше того – зробив перші кроки на шляху до зміни статусу жінки у суспільстві. Адже завдяки його вольовим реформам жінки отримали можливість «вийти в світ», показати себе. Хоча варто зазначити, що тут мова йде про привілейовану частину жіноцтва, бо для простолюдн мало що змінювалося із плином часу, і по-справжньому жінки цих станів змогли заявити про себе лише з кінця XIX ст. [8; с. 6 – 8]. Тобто, роль жінки як виключно дружини і матері дітей зазнає часткових змін лише з початку XVIII ст., про що промовисто свідчить той факт, що саме це століття подарувало Російській імперії чотирих імператриць. Такі зміни стали передумовою зародження справжньої жіночої освіти.

З часу, коли освіті жінок починають приділяти увагу, досить гостро постала проблема нестачі спеціальної літератури, державних та приватних навчальних закладів, тим паче для жінок, а також і вчительських кадрів. Майже всі відповідні зусилля держави, які мали характер прискороженої та адміністративної модернізації (створення Академії наук, університету при Академії, інших навчальних закладів та інститутів), очікуваного швидкого результату не принесли. Саме через це, для переважної більшості дворян приблизно до 70-х рр. XVIII ст. домашня освіта залишалася практично єдиним способом отримання знань [10; с. 85]. Як зазначає Н.Л. Пушкарьова: «Даже в крестьянской среде в XVIII в. попадались грамотен, обучавшие дома детей, в том числе девочек, чтению и письму. Мемуаристы XIX в. приводят примеры того, что женщины иной раз были готовы отказаться “от

сарафана к Рождеству”, чтобы “были деньги на псалтырь”. Однако каких-либо сведений о том, как обучались девочки из среды непривилегированных сословий грамоте, найти не удалось” [8; с. 89].

Як правило, домашньо освіто займалися батьки, коли ж достаток дозволяв, – наймали вчителів. В середньостатистичних сім'ях таким вчителем міг бути приходський священник, в більш заможних – спеціально навчені гувернери та гувернантки. Як правило, наймали гувернерів-іноземців: німців або ж французів, які навчали іноземних мов, арифметики, древньої історії; англійські вихователі зустрічалися значно рідше [1; с. 70 – 72].

Проте, педагогічна майстерність та й взагалі рівень освіченості цих гувернерів був далеко неоднаковим і досить часто залишав бажати кращого. В.М.Татищев у своєму знаменитому діалозі “Разговор двух приятелей о пользе науки и училищах” з цього приводу зазначає: “Многие за недостатком искусства принимают учителей к научению весьма неспособных, и случается, что поворов, лакеев или весьма мало умеющих грамоте за учителей французского или немецкого и каких-либо непотребных волочаг для научения благодаривая и политики принимают и потом за положенные деньги вред вместо пользы покупают” [12; с. 104 – 105]. На що інший росіянин В.О. Міхневич йому фактично відповідає: “Хорошо было моралистам и сатирикам отрицать французов – гувернеров и учителей и французские пансионы; но если бы их попросили указать – кем лучшим и откуда следовало и можно было бы заменить в этом деле иностранцев, то они конечно, стали бы в тулик. Родителям желавшим дать приличное, по требованиям века, воспитание своим детям, за изъятием педагогов-французов, почти не из чего было выбирать. Отечественных педагогов или вовсе еще не было тогда, или те, которые были, оказывались нисколько не учение и не благонадежнее иностранных” [5; с. 76].

Така ситуація була, звісно ж, невтішною, тому й виникають розмови про необхідність створення спеціального навчального закладу для жінок, де останні отримували б однакову освіту від професійних педагогів.

Справжня шкільна жіноча освіта стає предметом особливої турботи уряду лише за імператорства Катерини II. До того ж часу, вона не входила в загальну систему офіційної народної освіти і була досягненням виключно приватної ініціативи, особистісної та громадської. “В этом случаи мы только следовали примеру западной Европы, где также женское образование не входило в то время в круг государственной деятельности и до эпохи умственного движения, произведенного Ж.-Ж. Руссо и современными ему провозвестниками гуманитарных идей, оставалось в совершенном пренебрежении, говоря вообще”, – зазначає В.О. Міхневич [5; с. 86 – 87].

Плакучи надію перевиховати російське суспільство, та створити нову “породу отцов и матерей”, імператриця разом із своїм помічником І.І.Бецьким в 1764 р. відкриває “Воспитательное общество благородных девиц” – школу для дворянських доньок, до якої набирають 200 учениць терміном на 12 років. У цьому навчальному закладі вихованки поділялися за віком на чотири класи, в кожному з яких додавалися додаткові предмети за ступенем важкості. Предметами, які вивчалися були: Закон Божий, російська, французька та німецька мови, арифметика, малювання, танці, музика, шиття і в'язання, історія, географія, деякі практичні знання про домашнє господарство, словесні науки, архітектура і геральдика. Загалом освіта і виховання мали світський характер, але із значним впливом релігійності [13; с. 4 – 6].

Через сім місяців після відкриття “Воспитательного общества благородных девиц”, 31 січня 1765 року при ньому було утворене, так зване міщанське відділення для виховання доньок чиновників, купців та міщан. Це відділення було розраховане на 240 вихованок, також розподілених на чотири класи. Курс навчання тут був значно простішим та прагматичнішим. Він вичерпувався Законом Божим, російською та однією іноземною мовою (вмінням читати та писати), арифметикою. Разом з тим, викладалося малювання, танці та музика. Особлива увага приділялася рукоділлю та домогосподарству, які передбачали виключно практичний характер. Вихованок готували до виконання обов'язків гувернантки в дворянських сім'ях, економок та майстринь [14; с.70].

На нашу думку, такий формат освіти був надзвичайно прогресивним і попри різні недоліки заслуговував на своє визнання. Що фактично і відбулося, адже з кінця XVIII ст. подібні навчальні заклади відкриваються в обох столицях. А із XIX ст., вже за протекторату над цією справою Марії Федорівни, дружини Павла I, подібні школи, які пройшли часткове реформування, стають ще більш популярними і поширюються чи не в усіх губернських містах. П'ять з них знаходилися в Санкт-Петербурзі – Марійський (1797 р.) і Павлівський (1798 р.) інститути, училище ордену св. Катерини (1798 р.), Єлизаветський (1808 р.) і Патріотичний (1813 р.) інститути. Три в Москві – училище ордену св. Катерини (1802 р.), Олександрівський (1804 р.) і Єлизаветський (1825 р.) інститути. І два були відкриті в провінції: в 1812 р. – Харківський інститут і в 1819 р. – Полтавський.

Тобто, фактичне становлення привілейованої жіночої середньої освіти в Російській імперії відбувається в I пол. XIX ст., бо пройшовши випробування часом та за відсутності альтернатив, подібні навчальні заклади були реально єдиним способом здобути більш-менш повну освіту. Також цей час характеризується освітньою діяльністю, виключно з боку держави, суспільство на цьому етапі не відіграє значної ролі. Але починає поступово усвідомлювати, що така освіта є дискримінуючою, недостатньою і вже не задовольняє вимог часу і громадськості.

До середини XIX ст. організація жіночої освіти дійшла до цілковитої конфронтації між вимогами, які диктувалися життям, та тими навчальними закладами, які пропонувалися для отримання освіти. Закриті та станові інститути благородних дівчат просто не були в змозі навіть охопити всіх бажаючих навчатися. Крім того, привілейований характер цих шкіл, їх невідповідність та далекість від реальних умов життя піддавалися критиці як педагогами, так і громадськістю.

“Мысль о новом роде женских училищ как бы витала в воздухе” [16; с. 278]. І врешті-решт у 1857 р. був утворений за приватною ініціативою та на кошти приватної особи – О.М. Григорова, в Костромі, перший навчальний заклад, який заявив про свій статус, як жіноче училище “для приходящих девиц” [9; с. 75]. А вже через рік за ініціативою професора Павлівського жіночого інституту М.О. Вишнеградського було відкрито Марійське жіноче училище в Петербурзі, організоване як перше та показове жіноче училище відкритого та всестанового типу, під протекторатом Марії Олександрівни, тобто таке, що підпорядковувалося Відомству Імператриці Марії. Згодом, за його прикладом до кінця століття було відкрито 31 таке училище (в майбутньому назву було змінено на гімназії), з яких 6 – в Москві, 11 – в Петербурзі, інші – в західних губерніях [6; с. 107]. Саме цьому відомству і Міністерству народної освіти підпорядковувалися два типи нових жіночих навчальних закладів, наведених нами вище. Основною відмінністю в організації Марійських і міністерських жіночих училищ (гімназій) було те, що перші отримували хоч якісь державні субсидії, другі ж – знаходилися в стороні від державного бюджету, і їх доля, як правило, залежала від зацікавленості громадськості у справі жіночої освіти [4; с. 60].

Популярність таких шкіл підтвердила, наскільки росіяни чекали на них, якими вони стали актуальними. Проте, зі зміною державного керівництва, відбувається і зміна вектора в освітній політиці, спеціально утворена комісія під керівництвом помічника міністра народної освіти князя М.С. Волконського у 1884 р. знаходить міфічні шкідливі наслідки від попередніх досягнень у цій сфері і вимагає закриття такого роду шкіл. Однак, через нездоланий протест населення та невідгидності такої контрреформи у фінансовому плані (обґрунтування чого навів Ю.В. Вітте), вона змушена відмовитись від цих задумів і припинити стримання подальшого зростання кількості таких навчальних закладів [2; с. 222]. Розвиток жіночої середньої школи починає випереджати чоловічу. Так, станом на 1914 р. в 868 чоловічих середніх навчальних закладах навчалось 233808 чоловік, тоді як в 1347 жіночих середніх навчальних закладах – 400647 чоловік, тобто в 1,7 раза більше. Також це яскраво проглядається ще в одній статистиці, яка зазначає, що в 1914 р. середні жіночі навчальні заклади становили 59,7 % всіх середніх шкіл Росії, а число учнів в них – 63,5 % від загального контингенту учнів в середній школі [2; с. 227 – 228].

Таким чином, налагодивши систему середніх навчальних закладів, жіноцтво відчувало бажання і потребу розпочати рух за отримання права на наступний освітній рівень – здобуття професії. Де-факто, різні спеціалізовані школи, в яких жінки могли здобувати фах, існували й раніше, але юридичного підтвердження цього з боку держави не було, саме тому, аби розширити число таких навчальних закладів, жінки почали вимагати від уряду нормативно підтвердити таке їхнє право, що й відбулося на початку 70-х років XIX ст. З цього часу мережа професійних жіночих навчальних закладів невпинно зростала [15; с. 348].

У той час, коли середні суспільні верстви задовольняються середньою, а в кращому випадку – професійною освітою, привілейовані – прагнуть ще більшого – вищої. Побувавши за кордоном та побачивши жінок в університетах, як dokonаний факт росіянки усвідомлюють і у собі таку необхідність. Тому, не гаючи часу, вимагають від уряду й для себе таких прав. Як результат, наприкінці XIX ст. відкриваються вищі жіночі курси [11; с. 80, 82], а на початку XX ст. – жінки стають студентками університетів [3; с. 296].

Висновки. Жіночу освіту в Російській імперії не можливо визначити як заслугу виключно держави, або ж навпаки – винятково суспільства, адже за час існування Російської імперії, а це майже три століття, в історії держави відбувалися різноманітні зміни, правила різні імператори, а разом з ними і різні уряди, тому освітня політика не була стабільною, а навпаки динамічно змінювалася, однак не завжди в бік реформаторства. Це сприяло тому, що жіноча освіта, то виходила на перший план і знаходилася винятково під протекцією держави, або ж починала вважатися другорядною, не такою вже й важливою, через, що мало турбувала уряд і змушена була підтримуватися винятково силами громадськості. Якби там не було але, російська жіноча школа була достатньо прогресивною на свій час і навіть Європа послуговувалася її досвідом при створенні своїх навчальних закладів для жінок.

Тому, трьохсотрічний досвід існування такого інституту як жіноча школа, в тому числі і для нашого суспільства, не повинно пройти безслідно, а навпаки всіляко вивчатися та аналізуватися нами з метою кращого розуміння суспільної ролі жінки.

Джерела та література

1. Белова А.В. Домашнее воспитание дворянок в первой половине XIX в. / А.В. Белова // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 68 – 74.
2. Днепров Э.Д., Усачева Р.Ф. Среднее женское образование в России. Учебное пособие / Э.Д. Днепров, Р.Ф. Усачева. – М., 2009. – 275 с.
3. Иванов В.А. Высшая школа России в конце XIX – начале XX веков / В.А. Иванов. – М., 1991. – 440 с.
4. Лактионова Г.М., Коваль Л.Г. Из истории женского образования / Г.М.Лактионова, Л.Г. Коваль. – Практична психологія і соціальна робота. – 2005. – № 5. – С. 59 – 61.
5. Михневич В.О. Русская женщина XVIII-го столетия / В.О. Михневич. – М.: Панорама, 1990. – 404 с. (репринтное издание 1895 г.).
6. Паршина В.Н. К вопросу о гендерном аспекте в истории народного образования в России / В.Н. Паршина // Известия ПГПУ. Гуманитарные науки. – 2007. – № 4. – С. 104 – 109.
7. Пушкарева Н.Л. Женщины в исторических судьбах России X – XIX вв. / Н.Л. Пушкарева // Женщина плюс. – 2003. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.owl.ru/win/womplus/2003/02_13.htm
8. Пушкарева Н.Л. Частная жизнь русской женщины XVIII века / Н.Л.Пушкарева. – М.: Ломоносовь, – 2012. – 208 с.
9. Слепенкова Е.А. Из истории женского среднего образования в России / Е.А. Слепенкова // Педагогика. – 2000. – № 9. – С. 74 – 78.
10. Староверова Т.И. Домашнее образование в России / Т.И. Староверова // Педагогика. – 2010. – № 7. – С. 84 – 91.
11. Степанова Л.А. У истоков отечественного педагогического образования: Бестужевские курсы / Л.А. Степанова // Педагогика. – 2010. – № 6. – С. 75 – 83.
12. Татищев В.Н. Избранные произведения / Под ред. С.Н. Валка. – Л. “Наука”, 1979. – 464 с.
13. Устав воспитания двух сот благородных девиц. – С.-П., 1774. – 33 с.
14. Учреждения и уставы, касающиеся до воспитания и обучения в России юношества обоого пола. – Т. 2. – С.-П., 1774. – 248 с.
15. Хорошилова Л.Б. Женское образование и воспитание / Л.Б. Хорошилова // Очерки русской культуры XIX века. Т. 3. Культурный потенциал общества. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001. – С. 308 – 364.
16. Чумиков А. К вопросу об основании женских гимназий в России. 1856 – 1858 / А. Чумиков // Русская старина. – 1888. – № 4. – С. 277 – 280.

УДК 94:355.013(410.1) «1899/1902»

А. Герштун

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ АНГЛО–БУРСЬКОЇ ВІЙНИ 1899-1902 рр.

У статті проаналізовано основні особливості дипломатичних відносин країн Європи, особливо Великобританії, стосовно територій Південної Африки, які були в XIX столітті об'єктом колоніальної політики.

Бурські держави, їх опір колоніальній політиці, притягували до себе цікавість майже всіх тогочасних провідних держав, тому англо – бурська війна була дуже знаковою подією в історії міжнародних відносин кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: колонізація, республіка, колоніальна політика, англійський протекторат, расова дискримінація.

The article analyzes the main features of diplomatic relation to areas of South Africa, which were the object of colonial policy in the nineteenth century.

Boer states, their resistance to colonial policy attracted interest in almost all the leading countries, that is why the Anglo – Boer War was a landmark event in the late XIX – early XX century.

Keywords: colonization, republic, colonial policy, british protectorate, rasism.

Минуло більше ста років з початку англо-бурської війни, що тривала з жовтня 1899 р. до травня 1902. Але вона все одно притягує інтерес вчених, аналітиків, публіцистів, військових істориків та інших. Це була перша війна XX століття. Саме вона стояла в центрі уваги, як говорили тоді, цивілізованого світу, коли він зустрів 1900 р. на зорі XX століття. В цій війні бачили найбільшу міжнародну подію. Війна, в якій Великобританія загрузла на два з половиною роки, поразки, які вона терпіла від двох маленьких бурських республік, завдали удару по престижу Британської імперії і вплинули на міждержавні відносини в Європі.

Війна викликала бурхливу реакцію громадськості європейських і багатьох інших країн, і майже всюди вона виявилася антибританською. Англофобія була тоді широко поширена. Одні не любили Великобританію за те, що вона захоплювала все нові території по всьому світу, інші – за те, що товари Бірмінгема, Шеффільда і Манчестера здавна були сильними конкурентами промисловості інших держав. Треті – «хитру» зовнішню політику. Четверті, прихильники самодержавних методів правління – за її «гнилий лібералізм». Як тут було не зловтішатися з приводу її труднощів і не поспівчувати її противників, тим більше, що противник заслуговував співчуття. Боротьбу двох республік, які й на карті світу нелегко було розшукати, проти найбільшої імперії в історії людства порівнювали з біблійною сучикою Давида з Голіафом. У багатьох країнах створювалися громадські комітети допомоги бурам. Кілька тисяч добровольців з Європи і США воювали на боці бурів.

Ця війна зіграла величезну роль в розвитку військового мистецтва. У Західній Європі після франко-прусської протягом 30 років не було воєн. За ці роки накопичилися незліченні нововведення у військовій техніці, у стратегії і тактиці, але їх не вдавалося перевірити практикою. «Колоніальні війни» цих нововведень не потребували. Отож першим полігоном стала Південна Африка. Генеральні штаби багатьох країн (навіть Норвегії) відправили на поля битв своїх спостерігачів - як офіційних, так і секретних, щоб не пропустити чогось важливого в новаціях військового мистецтва.

У результаті цієї війни виник британський домініон Південно-Африканський Союз найбільш економічно розвинена країна Африки, щоправда з расистською ідеологією та політикою [5, с.108, с.99-104].

Найбільш повним дослідженням, присвяченим цій проблемі є монографія І.А.Нікітіної. У її роботі представлена повна картина дослідження колонізаторської політики Англії в Південній Африці, положення африканської більшості її населення на початку XX століття, висвітлені проблеми ставлення корінного населення до англо-бурської війни та відносини великих держав [11, с.78].

Колонізація Південної Африки почалася в 1652 р., коли три кораблі Голландської Ост-Індської компанії під командуванням Яна ван Рібєка прибули на мис Доброї Надії, де і заснували станцію для дрібного ремонту кораблів, постачання їх провізією і водою. Станція стала плацдармом збройної експансії на землі, що належали африканським племенам.

У 1652 р. Нідерландська Ост-Індська компанія заснувала на південному узбережжі Африки Капську колонію. Голландські колонізатори стали розширювати її межі шляхом збройного захоплення земель, що належали корінному населенню – бушменам, готтентотам, банту. У 1657 р. директорат компанії звільнив частину персоналу станції від служби, і вони, орендувавши ділянки землі у компанії, перетворилися на вільних колоністів, бюргерів. Компанія передала земельні ділянки у власність цим людям, прагнучи прив'язати колоністів до землі і тим самим зміцнити свої позиції на півдні Африки в умовах боротьби з Великобританією за морську, торговельну і колоніальну перевагу. У головному місті колонії Капстад (Кейптаун) була введена посада губернатора, створений адміністративно-судовий орган для управління Капської колонією [11, с.89].

Жорстка регламентація життя, встановлена адміністрацією компанії, призвела до того, що частина колоністів залишила колонію. Просуваючись в глиб країни, колоністи тіснили африканське населення, захоплюючи землі й худобу. Бури, створювали